

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ ПОГРОЗАМ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА

Проаналізовано сутність кримінологічно-спеціального запобігання погрозам застосування фізичного насильства, здійснено спробу з'ясування сутності та дослідження понять «запобігання злочинам», «погроза застосування фізичного насильства», «спеціально-кримінологічне запобігання», «кримінологічна профілактика», «відвернення злочинів», «припинення злочинів».

Ключові слова: запобігання, фізичне насильство, погроза, кримінологічно-спеціальне запобігання, соціум, насильницькі злочини, кримінологічна профілактика, відвернення злочинів, припинення злочинів.

Постановка проблеми полягає у необхідності підвищення рівня забезпеченості прав і свобод людини та громадянина, оскільки вони є об'єктивним критерієм демократичності та цивілізованості будь-якої держави.

Фізичне насильство та погрози його застосування під час вчинення злочинів є одним з найнебезпечніших антисоціальних та криміногенних факторів, що можуть поставити під загрозу життя однієї чи багатьох людей, саме тому ефективні спеціально-кримінальні заходи запобігання погрозам застосування фізичного насильства повинні завжди мати місце в національному законодавстві.

Рівень запобігання погрозам застосування фізичного насильства у спеціально-кримінальний спосіб слугує індикатором затвердження принципів правової державності та розвитку й утвердження в конкретній державі ідеалів демократії загалом.

Спираючись на такий підхід, зазначимо, що особливої гостроти та актуальності набуває питання індивідуальної безпеки громадян, що населяють нашу країну, яке у свою чергу залежить від місця проживання (населеного пункту), в межах якого виникають соціальні зв'язки між різними особами.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Ряд вчених та мислителів досліджували вказану тематику, доходячи певних висновків і наводячи аргументацію, це зокрема: А.В. Варданян, В.В. Голіна, В.В. Лунєєв, В.І. Сімонов, В.М. Кудрявцев, В.О. Василевич, Е.П. Побігайло, І.Н. Даньшин, Л.В. Сердюк, Л.Д. Гаухман, М.І. Панов, Н.К. Котова, Н.Х. Сафіуллін, О.Є. Михайлов, О.М. Костенко, Р.О. Базаров, Р.О. Левертова, С.М. Абельцев, Ю.М. Антонян та багато інших, але, незважаючи на таке широке поле осмислення, дана тематика в сучасній Україні все ще є актуальною.

Метою статті є дослідження спеціально-кримінального запобігання погроз застосування фізичного насильства. Постановка мети, в свою чергу, дозволяє окреслити перелік завдань, до яких відносяться: загальнотеоретичний аналіз підходів до розуміння понять «запобігання злочинності», «спеціально-кримінологічне запобігання злочинам», «погроза застосування фізичного насильства» та окреслення їх змісту.

Виклад основного матеріалу статті. Про те, що краще запобігти злочину, ніж карати за його вчинення, писали і засновник теорії кримінального права Ч. Беккарія, і великий мислитель XVIII ст. Ф.-М. Вольтер, і багато інших видатних вчених [1].

До того ж, існує ще більша кількість тих вчених, хто досліджував поняття «запобігання злочинності» та дійшов до різних його інтерпретацій. Але в будь-якому разі така концепція зайвий раз доводить, що попередження та протидія злочинності є більш ефективним засобом забезпечення прав і свобод людини та громадянина, аніж розслідування та розкриття вже вчинених злочинів.

У свою чергу, на думку С. Бафія, запобіганням злочинності є «вчення про систему заходів (програму), які з урахуванням даних інших наук і, зокрема, інших розділів кримінології слід впровадити в життя, щоб обмежити соціальне явище злочинності» [2].

На думку А.Ф. Зелінського, запобігання злочинності – це система заходів, яких вживає суспільство, щоб стримувати зростання злочинності і, по можливості, знизити її реальний рівень шляхом усунення та нейтралізації її причин та умов, що їй сприяють (профілактики), а також через запобігання та припинення окремих конкретних злочинів [3].

Таким чином, слід додатково аргументувати наступне: поняття профілактики злочинів сьогодні трактується по-різному, але, так чи інакше, всі дослідники розуміють під ним одне – систему цілеспрямованих заходів з протидії, зменшення та можливого подолання злочинності.

У свою чергу, запобігання злочинності поділяється на різновиди, серед яких і спеціально-кримінальне запобігання злочинності.

Спеціально-кримінальна протидія злочинності – це сукупність кримінально-правових, кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових, криміналістичних та кримінологічних засобів, які забезпечують безпосередній правовий та кримінологічний вплив на реальні й потенційні злочинні прояви. Суб'єктами такої протидії є не всі соціальні та державно-правові інституції і навіть не всі правоохоронні органи, а лише спеціально уповноважена їх частина, що отримала назву «кримінальна юстиція». У найбільш загальному виді кримінальна юстиція – це система державних органів, діяльність яких спрямована на винесення справедливого рішення у кримінальній справі [4].

Також деякі автори називають цей різновид протидії злочинності «спеціально-кримінологічним запобіганням» та вважають, що це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують злочинність і сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам складається із трьох напрямів діяльності: кримінологічної профілактики; відвернення злочинів; припинення злочинів [5].

Узагальнюючи підходи до розуміння вказаного поняття, зазначимо, що спеціально-кримінальними (кримінологічними) заходами є така діяльність ряду спеціально уповноважених державних органів та громадських організацій, що спрямована на забезпечення безпосереднього правового та кримінологічного впливу на реальні й потенційні злочинні прояви.

Окрім цього, відомі вчені та практики розрізняють спеціально-кримінологічне запобігання вчиненню погроз застосування фізичного насильства за напрямками, а саме: кримінологічна профілактика, відвернення злочинів; припинення злочинних проявів.

Кримінологічна профілактика – це сукупність заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути і детермінувати злочинність або її окремі види [6].

Кримінологічна профілактика в контексті можливого вчинення погроз застосування фізичного насильства носить досить важливий характер, оскільки після проведення роз'яснювальної роботи щодо нетерпимості вчинення таких дій, тренінгів та лекцій на тематику взаємоповаги та доброти від працівників органів охорони правопорядку чи громадських організацій або об'єднань громадян велика кількість осіб, які могли припустити вчинення ними таких дій, мають підстави та аргументи, надані їм, щоб відмовитись від подібних злочинних намірів.

Відвернення злочинів – це специфічний напрям спеціально-кримінологічного запобігання, що складається із сукупності заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, які виношують злочинні наміри, замислюють вчинення злочинів і позитивно сприймають злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, добровільної відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності [6].

Разом з тим Ю.Ф. Іванов та О.М. Джужа стверджують, що припинення є системою заходів, які застосовуються на стадії замаху на вчинення злочину з метою відвернення злочинного результату [7].

Відвернення відрізняється від профілактики тим, що профілактика здійснюється стосовно певної публіки незалежно від того, замислив хтось з присутніх злочин чи ні, а відвернення та всі дії, що здійснюються щодо осіб, які цілеспрямовано рухаються до вчинення злочину, реалізується для сприяння відмові від замислених злочинних намірів, до початку їх вчинення.

Припинення злочинних проявів визначається як сукупність видів діяльності,

спрямованих на недопущення завершення розпочатого злочину шляхом розроблення і здійснення спеціальних заходів. Особливість запобіжної роботи на стадіях готування і замаху на злочин залежить від обсягу виконаної злочинної діяльності, особи винного, характеру злочину тощо [8].

Тобто припинення полягає в здійсненні спеціальних заходів, що мають на меті припинити вчинення вже розпочатого злочину до його закінчення.

Звертаючись до загальних статистичних даних, в Україні в період із січня по червень, спираючись на дані прес-служби Державної служби статистики, протягом 2017 року було скоєно 317 633 злочини [9].

Із загальної кількості зафіксованих правоохоронними органами кримінальних проявів виділяють такі види: 36% – тяжкі та особливо тяжкі (зазначається, що за перше півріччя відбулося 834 умисних вбивства і замах на вбивство, а також 1050 умисних тяжких тілесних ушкоджень, 144 зґвалтування і замах на зґвалтування).

Крім того, зафіксовано понад 160 тисяч крадіжок, 25,6 тис. випадків шахрайства, а також по 1,6 тис. розбоїв і хабарництва.

Кількість потерпілих від злочинів у січні-червні 2017 року становила 223,7 тис. осіб, серед яких 80,9 тис. – жінки, 13,4 тис. – особи похилого віку та з інвалідністю 1 і 2 груп, 2,6 тис. – неповнолітні та 1,2 тис. – діти до 14 років.

Таким чином, логічно припустити, що певний відсоток від загальної кількості злочинів відображає злочини, що були вчинені із застосуванням погроз фізичного насильства.

Виходячи із цього, належить додатково дослідити поняття «погроза застосування фізичного насильства», що може бути наведено в нормативно-правових актах або наукових напрацюваннях різних вчених-кримінологів.

Найбільш значущим у даному питанні є трактування психічного насильства, наведено у Постанові Пленуму Верховного суду України № 2 від 07.02.2003 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», що психічним насильством слід вважати, наприклад, погрозу завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди [10].

Так, більш широкого трактування поняття погрози застосування фізичного насильства набуло у Постанові Пленуму Верховного суду України № 5 від 30.05.2008 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», де чітко визначено, що погрозою застосування фізичного насильства як способу подолання чи попередження опору потерпілої особи слід вважати залякування її застосуванням такого насильства до неї і (або) до іншої людини, доля якої потерпілій не байдужа (родича, близької особи), яке може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи інших діях [11].

Разом з тим, звертаючись до ще одного нормативно-правового акта, а саме Постанови Пленуму Верховного суду України № 10 від 06.11.2009 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», погроза застосування насильства при розбої полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втраченою працездатності або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки) [12].

Таким чином, виходячи із наведених положень, належить припустити, що погрозою застосування фізичного насильства є дії злочинця, спрямовані на залякування, без фізичного контакту з потерпілим, що мають на меті психологічно вплинути на психоемоційний стан потерпілого з метою досягнення бажаного злочинного результату.

У свою чергу, запобігання таким діям може полягати у декількох аспектах, а саме: попередження та профілактиці вчинення таких дій окремими особами або їх групами, або посилення психологічної підготовленості та моральної стійкості потенційних жертв (спираючись на статистику, наведену вище, найбільш вразливими верствами є особи, які не досягли 14 років, жінки, неповнолітні та особи похилого віку, а також з інвалідністю 1 і 2 груп, але в такому випадку належить бути готовим до наслідків, які полягають у майже стовідсотковому застосуванні безпосередньо фізичного насильства, якщо злочинець не досягне бажаного злочинного результату через погрози їх застосування).

Разом з усім вищезазначеним сутність спеціально-кримінологічного запобігання

погрозам застосування полягає в специфічній діяльності окремих органів, до переліку котрих відносять: органи охорони правопорядку (поліція, прокуратура, Служба безпеки України), органи та установи виконання покарання а також інші органи.

Висновки. Таким чином, на підставі проаналізованих наукових підходів до розуміння понять «запобігання злочинності», «спеціально-кримінологічне запобігання злочинності», «погроза застосування фізичного насильства» та статистичних даних належить обґрунтувати такі висновки:

наявний стійкий плюралізм підходів до розуміння поняття профілактики злочинів, але загальноприйнятим вважається, що це система цілеспрямованих заходів з протидії, зменшення та можливого подолання злочинності;

досягнуто висновку, що запобігання злочинності поділяється на різновиди, серед яких є: загальносоціальне запобігання злочинності та спеціально-кримінологічне запобігання злочинності;

не менш глибоким є підхід науковців до дослідження поняття спеціально-кримінологічного запобігання погроз застосування фізичного насильства, що в свою чергу є такою діяльністю ряду спеціально уповноважених державних органів та громадських організацій, що спрямована на забезпечення безпосереднього правового та кримінологічного впливу на реальні й потенційні злочинні прояви;

серед напрямків спеціально-кримінологічного запобігання вчиненню злочинів наявні: кримінологічна профілактика, відвернення злочинів; припинення злочинних проявів, що слугують механізмами, які здійснюють профілактику на різних стадіях вчинення злочинів та в різних умовах;

дослідивши статистичні дані щодо вчинених злочинів на території України протягом декількох місяців у 2017 році, логічно припустити, що певний відсоток від загальної цифри злочинів відображає злочини, що були вчинені із застосуванням погроз фізичного насильства, що додатково аргументує актуальність вказаної тематики;

погрозою застосування фізичного насильства є дії злочинця, що спрямовані на залякування, без фізичного контакту з потерпілим дії, що мають на меті психологічно вплинути на психоемоційний стан потерпілого з метою досягнення бажаного злочинного результату;

аргументовано думку, що, зважаючи на високий рівень злочинності, вказаних форм спеціально-кримінологічного запобігання вчиненню злочинів не достатньо для формування у громадян свідомої нетерпимості до вчинення таких діянь.

Бібліографічні посилання

1. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження. К.: Юрінком Інтер, 2000. 278 с.
2. Бафія Е. Проблемы криминологии: диалектика криминогенной ситуации. М.: Прогресс, 1978. 149 с.
3. Зелінський А.Ф. Криминологія: курс лекцій. Харків, 1996. 259 с.
4. Загальна характеристика механізму протидії кримінальним правопорушенням (загальносоціальна та спеціальна протидія). URL: <https://infopedia.su/1x19fb.html>.
5. Поняття і система запобігання злочинності, класифікація запобіжних заходів. URL: <http://megapredmet.ru/2-1767.html>.
6. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В.В. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
7. Співвідношення понять «профілактика», «припинення» та «запобігання». URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/129/11>.
8. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підруч. / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2009.
9. Злочинність в Україні: опублікована шокуюча статистика за 2017 рік. URL: <http://expres.ua/news/2017/09/05/260751-zlochynnist-ukrayini-opublikovana-shokuyucha-statystyka-2017-rik>.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 07.02.2003 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03/print10369697>.
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30.05.2008 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 «Про судову практику у справах про злочини проти власності». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

Надійшла до редакції 16.12.2018

SUMMARY

Voloshina Yu.V. Theoretical analysis of special-criminological prevention of threat of physical violence. The essence of criminological and special prevention of threats to the use of physical violence was analyzed, an attempt was made to clarify the essence and to study the concepts of "crime prevention", "the threat of physical violence", "special-criminological prevention", "criminological prevention", "crime prevention", "cessation of crimes".

It was stated that physical violence and threats of its use during the commission of crimes are one of the most dangerous antisocial and crime factors that could endanger the lives of one or more people, which is why effective special criminal measures to prevent threats of physical violence should always take place in national legislation.

It is proved that there is a steady pluralism of approaches to understanding the notion of crime prevention, but it is generally accepted that it is a system of purposeful measures to counter, reduce and possibly overcome crime; no less profound is the approach of scientists to the study of the concept - a special prevention of threats of physical violence, which in turn is such activity of a number of specially authorized state bodies and public organizations, aimed at providing direct legal and criminological influence on real and potential criminal manifestations; Among the areas of special-criminological prevention of crimes are available: criminological prevention, prevention of crimes; termination of criminal manifestations, serving as mechanisms for prevention at different stages of the commission of crimes and in different conditions

The threat of the use of physical violence is the actions of the offender, aimed at intimidation, without physical contact with the victim, with the aim of psychologically affecting the psycho-emotional state of the victim in order to achieve the desired criminal result.

It is argued that, given the high level of crime, these forms of special-criminological prevention of crimes are not enough to form consciousness of intolerance against such actions.

Keywords: *prevention, physical violence, threat, special-criminological prevention, society, violent crimes, criminological prophylaxis, prevention of crimes, cessation of crimes.*

УДК 343.615

Коломієць В.Ю. ©

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-4-108-115

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ТІЛЕСНУ НЕДОТОРКАНІСТЬ

Встановлено соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за посягання на тілесну недоторканність як злочину проти життя та здоров'я особи (ст.ст. 121–125, 128 КК України). Доведено, що діяння у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень є суспільно небезпечним, типовим та достатньо розповсюдженим, має певну динаміку, потребує впливу кримінально-правовими заходами, система кримінальної юстиції в протидії цим діянням має відповідні можливості та матеріальні ресурси, позитивні наслідки його криміналізації явно переважають негативні, на багатьох етапах розвитку це діяння було кримінально караним, а така караність підтримується суспільством.

Ключові слова: *людина, здоров'я, тілесна недоторканність, тілесне ушкодження, злочин, склад злочину, криміналізація.*

Актуальність теми. Одним із основних завдань держави в галузі кримінально-правової охорони прав людини є захист її життя і здоров'я. Конституція України в ст. 3 проголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Заборона заподіяння тілесних ушкоджень – надзвичайно важлива справа сучасної соціальної правової, європейської демократичної держави. Здоров'я є природним благом і цінністю людини, що передається їй генетично і належить до найважливішого об'єкта кримінально-правової охорони. Право на охорону здоров'я – одне з основних прав людини, закріплене і гарантоване Конституцією України. Згідно зі ст. 49 Конституції України, це право забезпечується громадянам безкоштовною медичною допомогою, що надається державними і муніци-